

СУТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ВИТРАТИ НА ЙОГО РОЗВИТОК

У статті досліджено поняття «інтелектуальний капітал», визначено складові частини, побудована модель кругообігу коштів на нього, проаналізовано витрати підприємств та організацій України, пов'язані з охороною прав на об'єкти промислової власності та використанням раціоналізаторських пропозицій

Ключові слова: інтелектуальний капітал, складові інтелектуального капіталу, модель кругообігу, витрати.

На сьогодні інтелектуальна власність стає одним із джерел додаткового доходу, забезпечує конкурентоспроможність підприємства та якість продукції. Українські виробники все більше уваги звертають на питання управління інтелектуальними ресурсами. Як відомо, кожна фірма прагне мінімізувати витрати та максимізувати прибутки. Це стосується також і інвестицій в інтелектуальний капітал. Вдале вкладання коштів у сучасному періоді дає змогу отримати високі прибутки в майбутньому. Тому особливої актуальності набуває визначення суті інтелектуального капіталу та формування витрат на інтелектуальну власність.

Проблеми формування, визначення суті, оцінки основних складових інтелектуального капіталу досліджуються у працях як українських, так і закордонних вчених, серед яких варто назвати М. Бендікова, Н. Білоуса, О.Брежнєву-Єрмоленко, Е. Брукінга, Дж. Гелбрейта, Л. Едвінсона, С. Ілляшенка, В. Іноземцева, Л. Мельника, Г. Ступнікер, Т. Стюарта. У цих роботах досліджено сутність, проведено оцінювання інтелектуального капіталу, фактори впливу на них.

Проте у різних джерелах спостерігаються розбіжності щодо визначення сутності інтелектуального капіталу, методів його оцінки, які можуть привести до неправильних управлінських рішень і спаду ефективності діяльності підприємства. Це зумовлює об'єктивну необхідність подальшого розвитку теоретичних та методологічно-практичних основ дослідження суті та витрат на інтелектуальний капітал.

Метою дослідження є визначення суті, основних складових та формування витрат на інтелектуальний капітал підприємств.

Вперше поняття «інтелектуальний капітал» було використано Дж. Гелбрейтом в 1969 році [4]. Пізніше його досліджували інші фахівці, такі як: Л. Едвінсон [1] та Т. Стюарт [11], Е. Брукінг [3]. Останній вважає, що інтелектуальний капітал та нематеріальні активи не мають суттєвих відмінностей. Вони є основою існування підприємства та його інтелектуальних переваг [3]. В. Л. Іноземцев зазначає, що інтелектуальний капітал – це інформація й знання, які відіграють роль «колективного мозку», що акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі та імідж підприємства [6]. За Л. Г. Мельником,

інтелектуальний капітал – це інтелектуальні здатності людей у сукупності зі створеними ними матеріальними й нематеріальними засобами, які використовуються в процесі інтелектуальної праці [8]. М. А. Бендіков вважає, що інтелектуальний капітал – це сума всіх знань працівників компанії, яка забезпечує її конкурентоздатність [2]. На думку С. М. Ілляшенка, інтелектуальний капітал – сукупність інтелектуальних ресурсів і здатностей до їх реалізації, які забезпечують умови тривалого розвитку на основі генерації, накопичення і використання інформації і знань (фактів та правил) [7, с. 146]. Інше тлумачення даного поняття дала Г. Ступнікер. Як вважає вчена, інтелектуальний капітал – це розмір капіталізованого наднормативного прибутку, який отримує підприємство в процесі виробничо-господарської діяльності за рахунок наявності в нього конкурентних переваг, обумовлених людською, технологічною та ринковою складовими цього капіталу [10, с.189].

На основі аналізу праць провідних вітчизняних та зарубіжних авторів можна дати наступне визначення досліджуваного поняття: це сукупність усіх розумових здібностей людини та продуктів перетворення цих здібностей, що забезпечують ефективне та конкурентноздатне функціонування підприємства в умовах змінності середовища його існування.

Дослідження залежності продуктивності праці від освіти показало, що при десятивідсотковому збільшенні рівня освіти, продуктивність збільшується на 8,6 %, а при такому ж збільшенні акціонерного капіталу продуктивність зростає тільки на 3-4% [9].

У структурі інтелектуального капіталу виокремлюють три важливі складові: людську, організаційну, ринкову (рис. 1).

Основними носіями інтелектуального капіталу є люди. Але дуже важко оцінити цю складову, адже власні інтелектуальні здібності різні люди оцінюють по-різному. Людська складова інтелектуального капіталу містить інтелектуальні знання, здатність до створення інновацій, моральні цінності, креативний спосіб мислення, ноу-хау, досвід роботи, культуру поведінки та праці, уміння, намагання передати свої знання колегам. Оцінка витрати на людську складову інтелектуального капіталу є складною, адже продуктом людського капіталу є новизна. Статистичним показником новизни продукції підприємства стає питома вага нових видів продукції в загальному обсязі виготовленої.

До витрат на людську складову інтелектуального

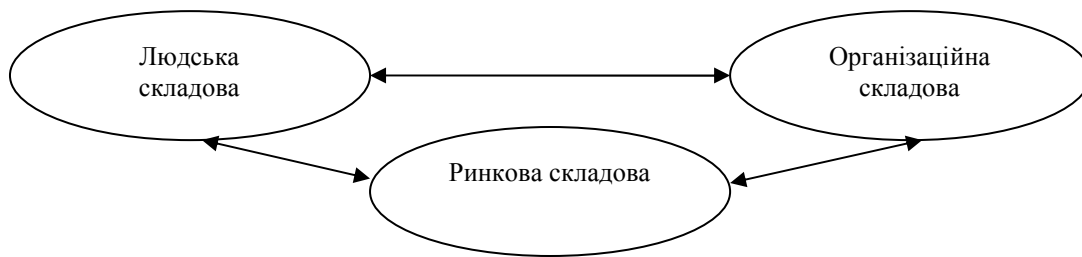

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу*

* Удосконалено автором за даними [3]

капіталу можна зарахувати: витрати на створення і аналіз бази даних про персонал на основі резюме та анкет; витрати, пов'язані з заробітною платою та відрахуваннями працівників, які здійснюють цю діяльність; витрати на ротацію і плинність кадрів у разі їх виникнення; інші витрати.

Для того, щоб людська складова запрацювала, необхідно вміти нею вдало управляти. Для цього і існує організаційна складова інтелектуального капіталу, до якої належать: дослідницькі лабораторії, бази знань та бази даних, уміле втілення запропонованих ідей у конкретному об'єкті. Організаційна складова інтелектуального капіталу є виявом організаційних здібностей підприємства відповідати потребам ринку, здатності їх використання для створення нових цінностей.

Ринкова складова інтелектуального капіталу - це зв'язки з постачальниками, конкурентами,

споживачами, органами влади та відповідними державними структурами, торговельні марки, ліцензії, патенти і т. д.

До витратної частини ринкової складової інтелектуального капіталу можна зарахувати:

- витрати на рекламу,
- додаткові витрати на залучення нового клієнта,
- витрати на заробітну плату працівників, які займаються залученням нових клієнтів та дослідженням ринку товарів, конкурентів, споживачів, з метою вибору найкращого варіанту для підприємства.

Усі ці три складові є однаково важливими, тому необхідно їх правильно оцінювати.

Модель кругообігу коштів на інтелектуальний капітал є вузловою ланкою ефективного функціонування підприємства (рис. 2).

Рис. 2. Модель кругообігу коштів на інтелектуальний капітал*

* Розроблено автором

У моделі кругообігу коштів на інтелектуальний капітал відображено певні етапи:

1. Залучення людської складової інтелектуального капіталу в діяльність підприємства. Цей етап починається з усвідомлення керівництвом потреби та можливості змін, пошуком та розробкою нововведень, унаслідок чого до діяльності залучаються власні людські ресурси. У результаті може бути розроблена ідея створення нового товару, який має вагомий для споживача характеристики. Інша можливість отримання інноваційного продукту є закупівля його у іншої фірми виробника, тоді 2 і 3 етапи моделі кругообігу коштів на інтелектуальний капітал

пропускаються.

2. Створення продукту інтелектуальної праці. Полягає у матеріальному втіленні взятої до розробки ідеї. На цьому етапі йде процес визначення технічних параметрів, остаточна перевірка результатів теоретичних досліджень, проектування виробів, виготовлення. Дані технічного аналізу і збору інформації є основою техніко-економічного обґрунтування, що містить детальну оцінку витрат на створення й експлуатацію виробничого комплексу і прибутку від продажу на ринку продукту за конкурентними цінами.

3. Перетворення інтелектуальної продукції в

інноваційну. Створюється експериментальний зразок, який проходить лабораторні випробування та тестування, упровадження його на об'єкті, створення промислового зразка та впровадження його у комерційне виробництво, здійснення виробничих змін.

4. Отримання доходу від реалізації інноваційної продукції; постачання продукції на ринок і його споживання (на цьому етапі уточнюються стратегія просування нового продукту на ринок, відбувається безпосереднє споживання нового знання, упредметненого в новому продукті. При цьому виявляється фактична ефективність інноваційної діяльності.); поширення, тиражування і багаторазове повторення на інших об'єктах.

5. Розподіл прибутку на дві частини. Одна частина є чистим прибутком власників підприємства, а друга частина може використовуватись на збільшення інтелектуального капіталу.

У результаті наукових досліджень виникають нові об'єкти інтелектуальної власності, права на які має їх творець. Ці права оформляються патентами на винаходи та корисні моделі. Саме за кількістю поданих заявок на реєстрацію і кількості поданих патентів можна приблизно оцінити результативність проведених досліджень.

В іноземних країнах основним джерелом інноваційних ідей виступає персонал підприємства. Так частка власних та сторонніх науково-технічних

кадрів у формуванні інноваційних ідей складає 76,5 %. Зовнішні джерела формування інноваційних ідей складають 23,5 % [12, с. 122]. До них зараховують споживачів, конкурентів, посередників, консультативні фірми. Що стосується персоналу українських підприємств, то вони беруть незначну участь у формуванні інноваційних ідей. Це в умовах ринкових відносин є негативним моментом у діяльності підприємства, оскільки саме високий рівень внутрішньої активності забезпечує певні переваги у бізнесі. Висока частка виконання і впровадження власних науково-дослідних розробок у виробництво може забезпечувати підприємству за його рішенням на певний час чи назавжди монополізм у певній сфері діяльності.

За період з 2006 р. по 2010 р. кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки, зменшилась із 1452 до 1303. Спостерігається також зменшення чисельності науковців із 146800 у 2009 році до 141086 особи у 2010 році, однак за 9 місяців 2011 року їх чисельність ще зменшилась до 136045 осіб [5].

Що стосується витрат на інтелектуальну власність, то вони характеризуються циклічним характером. Так у 2008 та 2010 році спостерігається зростання (8024,8 та 8995,9 млн. грн. відповідно). Найнижчі витрати були у 2006 році і становили 5164,4 млн. грн. За рахунок держбюджету фінансується від 39% до 48% всіх наукових та науково-технічних робіт.

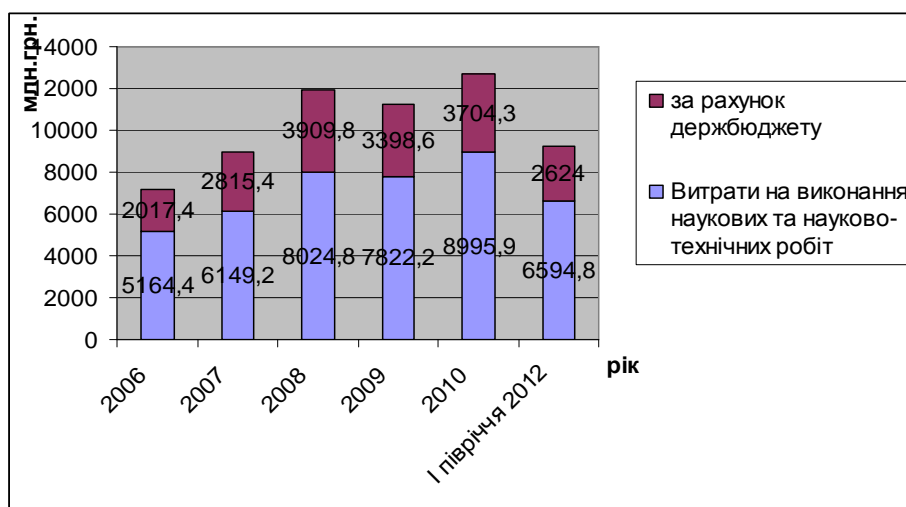

Рис. 3. Динаміка загальних витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт та за рахунок державного бюджету, млн. грн.

Примітка: побудовано за даними Державного комітету статистики України [5]

Витрати підприємств та організацій України, пов'язані з охороною прав на об'єкти промислової власності та використанням раціоналізаторських пропозицій, збільшилися з 98,8 млн. грн. у 2006 р. до 108,8 млн грн. у 2010 р., з яких 2,4 % складала сплата зборів та мита, пов'язаних із видачею охоронних документів, 71,3 % – виплата винагороди винахідникам та авторам промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій [5].

Інтелектуальний капітал підприємства відіграє важливу роль у функціонуванні підприємства та дає змогу досягнути високих соціальних та економічних результатів діяльності. Адже результатом здійснення інтелектуальної діяльності на підприємстві може виступати новий продукт чи вдосконалений вже

відомий продукт, новий метод виробництва, виявлення нового ринку збуту, залучення для виробничого процесу нових джерел сировини та нових організаційних форм. Визначення трьох складових інтелектуального капіталу дає змогу оцінити ефективність діяльності підприємства.

Список літератури

1. Edvinsson L. *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower* / L. Edvinsson, M.S.Malone. – N.Y.: Happer Business, 1997. – 240 pp.
2. Бендиков М. А. *Інтелектуальний капітал розвиваючоїся фірми: проблеми ідентифікації та вимірювання // Менеджмент в Росії та за рубежом. – 2001. – №4. – [Електронний ресурс] / М. А. Бендиков, Е. В. Джамай.*

-
- Режим доступу: <http://creativeconomy.ru/library/prd132.php>
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии/ Э. Брукинг: пер.с англ., под ред. Л. Н. Ковачин. – Спб.: Питер, 2001. – 288с.
  4. Гелбрейт Дж. Экономические теории и цели общества / Дж. Гелбрейт. – М.: Прогресс, 1979. – 406 с.
  5. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
  6. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев. – М.: Academia, 1988 – 640 с.
  7. Ілляшенко С. М. Інтелектуальний капітал ВНЗ як запорука його інноваційного розвитку: сутність, структура, підходи до оцінки / С. М. Ілляшенко // Маркетинг та менеджмент інновацій, №1, 2011 р. – с.145-154
  8. Мельник Л. Г. Экономика информации и информационные системы предприятия: учеб. пособ. / Л. Г. Мельник, С. Н. Ілляшенко, В. А. Касьяненко. – Сумы: ИТД «Университетская книга, 2004. – 400 с.
  9. Морозов Ю. П. Технологические инновации в промышленности: монография / Ю. П. Морозов. — Н. Новгород: Нижегородский коммерческий ин-тут, 2000. – 378 с.
  10. Ступнікер Г. Формування і оцінка інтелектуального капіталу підприємства / Г. Ступнікер // Економічний аналіз : збірник наукових праць. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – Випуск 5. – С. 189- 92.
  11. Стюарт Т. Богатство от ума: деловой бестселлер / Т. Стюарт ; Пер. с.англ. В. А. Ноздриной. – М.: Парадокс, 1998. – 67с.
  12. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів/ П. С. Харів : монографія. – Тернопіль : Вид-во «Економічна думка», 2003. – 326 с.

РЕЗЮМЕ

Гвоздю Светлана

Интеллектуальный капитал: суть и расходы на его развитие

В статье исследовано понятие «интеллектуальный капитал», определены составляющие части интеллектуального капитала, построена модель кругооборота средств в интеллектуальный капитал, проанализированы затраты предприятий и организаций Украины, связанные с охраной прав на объекты промышленной собственности и использованием рационализаторских предложений.

RESUME

Gvozdyu Svitlana

Intellectual capital: the essence and the cost of its development

This article explores the concept of «intellectual capital». There have been also defined the elements of intellectual capital, a model of circulation of money on intellectual capital. The costs of enterprises, organizations of Ukraine concerning protection of industrial property, and use of innovations are analyzed.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2012 р.